

OLASZORSZÁG JOGÉLETE A HÁBORÚ ALATT

I. Amióta a fasiszta Olaszország Róma alapításának napját (*Natale di Roma*) a munka ünnepévé (*Festa del lavoro*) avatta, azóta az április 21-éhez az olasz szellemi és gazdasági élet számtalan maradandó alkotása fűződik. A jogéletből elég, ha a Carta del Lavoro-ra hivatkozunk, melyet a fasiszta nagytanács 1927. április 21-én tett közzé, vagy a fasciók és korporációk kamarájára, mely 1939. április 21-én ült össze először. Rómának a harmadik háborús esztendőre eső születésnapját azonban a fasiszta Itália olyan jogalkotással tette emlékezetessé, amely az olaszországi kereteket messze meghaladva, az egész európai jogfejlődésre kihatással lesz. 1942. április 21-én léptek ugyanis életbe azok a törvénykönyvek, amelyeket az olasz jogrendszer megújítójáról Mussolini törvénykönyveinek (*Codici Mussoliniani*) neveznek.

A kodifikáció gondolata a fasizmust megelőző időkbe vezethető vissza. A Napoleon-féle *Code Civil* mintájára készült 1865. évi magánjogi kódex és az ugyanez évben kelt s a *Code de procedure civile* nyomait követő polgári perjogi kódex röviddel megjelenésük után az olasz jogászörök heves bírálatát váltották ki. Az *Unità Italia* jogi egységének mielőbbi biztosítása végett külföldi mintára, hevenyészett gyorsasággal készült kódexek hosszúéletűek nem lehettek. Az idegen ország életviszonyaira szabott törvények módosítása azóta is állandóan

napirenden szerepelt. A szabadelvű Itália azonban átfogó reformra képtelen volt, s a tárgyalásoknál előbbre a kodifikálás terén sem jutott. A fasizmusnak kellett jönnie, hogy a polgári jog minden ágát felölelő újabb kodifikáció a megvalósulás útjára lépjen.

A fasizmus — uralomra jutása után haladéktalanul, sőt a nagy közjogi reformokat is megelőzően — erős kézzel fogott az anyagi és az eljárási jog revíziójához. A törvényhozás az 1923. december 30-i 2814. sz. törvényben felhatalmazta a kormányt a kódexek előkészítésére és közzétételére. A törvénykönyveket szerkesztő királyi bizottság munkájának első eredménye a személyjogi kódex tervezete volt, mely 1931-ben készült el. Még ugyanebben az évben a büntetőtörvénykönyv (*Codice penale*) és a büntető eljárási jog kódexe (*Codice della procedura penale*) is tétő alá került.

A kodifikáció történetében újabb jelentős fordulat akkor állott be, amikor az igazságügyminiszteri széket s azzal együtt a kodifikáció irányítását *Dino Grandi* nagykövet vette át. Grandi alkotó lendülete a folyamatban levő munkát nemcsak meggyorsította, de új mederbe is terelte. Ő volt az, aki az 1940. november 30-i minisztertanácson határozottan leszögezte, hogy a reformnak a jogszabályszerkesztés technikai szempontjain felülemelkedve, a hatályos magánjogi törvénykönyv pusztán revíziójánál többet kell nyújtania. Az új törvénykönyvnek a fasiszta jog nacionális és szociális szellemét kell visszatükröznie és a fasiszta állam alapját alkotó korporatív renddel kell összhangban lennie. Ebből a célból a Grandi személyes vezetése alatt álló bizottság — az egyes törvénykönyvek közzététele után, de a végleges szövegek megállapítása előtt — az 1923-as törvényen messze túlmenő felhatalmazást kapott. Az 1941. május 19-i 501. sz. törvény felhatalmazta a bizottságot, hogy az új törvénykönyvekben a magánjog, a kereskedelmi jog és a hajózási jog hatályos kódexeinek rendszerétől, tartalmától és elnevezésétől elterhet.

Grandi hivatalba lépése után gyors ütemben készülnek el az egyes törvénykönyvek. 1939-ben a *Codice civile* első és második könyveként a személy- és családjog kódexe (*Codice delle persone e della famiglia*) és az öröklési jog kódexe (*Codice delle successioni*) jelenik meg. A hadüzenet évében az új polgári perrendtartást (*Codice della procedura civile*) teszik közzé. Két kontinensen harcol már Olaszország, amikor a következő évben a polgári törvénykönyv még hátralévő kötetei: a tulajdonjog kódexe (*Codice della proprietà*), a kötelni jog kódexe (*Codice delle obbligazioni*), a munkajog kódexe (*Codice del lavoro*) és az egyes könyvekben biztosított jogok érvényesítésével foglalkozó jogvédelmi kódex (*Codice*

della tutela dei diritti) kerülnek a nyilvánosság elé. Ugyancsak 1941-ben közli a hivatalos lap a tengeri és légi jogot felölelő hajózási kódex (*Codice della navigazione*) szövegét. A polgári törvénykönyv felöleli a kereskedelmi jog anyagát is, amelyet korábban az 1862. évi *Codice del commercio* tartalmazott. A társadalmi osztályok szervezett együttműködését hirdető korporatív eszme ugyanis kizárta, hogy egy társadalmi osztályra — tudniillik a kereskedők osztályára — külön jogok vonatkozzanak. A kereskedelmi kódex megváltozott joganyaga részben a kötelmi jog, részben pedig a munkajog keretében foglal helyet.

A kodifikáció következő lépése a különböző időkben szerkesztett, közzétett és részben életbe is léptetett törvénykönyveknek a gyakorlati tapasztalatokon alapuló módosítása és összeegyeztetése volt. Ezt a kényes feladatot a bizottság a már említett felhatalmazási törvényen kívül a *Carta del Lavoro* jogi értékéről szóló 1941. január 30-i 14. sz. törvény (*Legge sul valore giuridico della Carta del Lavoro*) alapján hajtotta végre. A szóban forgó törvény a munkaalkotmány harminc kijelentését az olasz jogrend alapelveivé nyilvánította és kimondotta, hogy azokat a törvények magyarázatánál és alkalmazásánál irányadóknak kell tekinteni. Ezzel véget is ért az olasz jogászok nagy vitája a *Carta* jogi természetéről. A munkaalkotmány forma szerint is törvénné vált. A becikkelyezés a *Carta* alkotmányjogi jelentőségén nem sokat változtatott, mégis a törvénybeiktatásnak az egyszerű formaságnál sokkal nagyobb jelentősége volt. Azt jelentette, hogy a *Carta* új utakat mutató szociális tartalma ezután nemcsak a közjog, hanem a magánjog hatalmas területén is a törvény kötelező parancsa folytán érvényesül.

Az egységesítés kényes de elengedhetetlen munkája ebben az évben ért véget. A 2969 szakaszból álló törvénykönyv összeegyeztetett szövege (*testo coordinato*) Róma születésnapján az állam törvényeinek rangjára emelkedett.

Az új fasiszta kódex terjedeleme nézve a polgári jog eddig ismert legteljesebb összefoglalása. A magánjog hatalmas anyagán kívül a kereskedelmi jog, a munkajog, a csődjog és a végrehajtási jog szabályait is felöleli. Tartalomra nézve egészen új utakon jár. A köz és az egyén érdekeinek, valamint a magánosok gazdasági viszonyainak új megítélése révén a közjog és a magánjog viszonyán alapvetően változtatott. Korábban ismeretlen jogforrások beiktatása révén a közjog világában is forradalminak mondható újításokat vezetett be. Mondhatjuk tehát, hogy alig van a jogrendszernek olyan ága, amelyet alapjában ne érintett volna.

A közigazgatás (1926-ban végbement s az 1934. évi egységes szer-

kezetbe foglalt) reformja, a gazdasági élet (a szindikális rendszer 1926. évi alaptörvényével kezdődő és a korporációs rendszer 1934. évi törvényével végződő) reformja s végül az alkotmány (az új törvényhozó szervnek 1939. évi felállításához fűződő) reformja után tehát az anyagi és alaki magánjog újjáalkotása is megtörtént. Ezzel egy teljes programm fejeződött be. A fasiszmus a jogrendszer valamennyi ágát korszerűsítette. A forradalom jogi téren lezajlottnak tekinthető.

II. A fasiszta törvényhozás világraszóló alkotásaival a jogi irodalom kezdettől fogva lépést tartott. Az olasz jogászvilág a dicső múltú római jogászhagyományokkal és a fasiszta forradalommal szemben kötelességének tartotta, hogy egyrészt a fasiszmus eredeti és nagyjövőjű jogrendszerét a tudomány eszközeivel az elérhető legmagasabb fokra fejlessze, másrészt az olasz jogalkotó géniuszt dícsérő megoldásokra az egész tudományos világ figyelmét felhívja. Ezt a tekintélyes irodalmi tevékenységet a háború sem korlátozta, sőt éppen az utóbbi három évben alig akad olyan neves jogász — különösen a nagyszámú olasz egyetemek tanárai között — aki az irodalmat standard munkával ne gazdagította volna. E munkák ismertetése, vagy csak felsorolása is rövid beszámolónk kereteit meghaladná. Ezúttal tehát csak azoknak a háború alatt közzétett gyűjteményes munkáknak vagy kiadványsorozatoknak bemutatására szorítkozhatunk, amelyek élénk fényt vetnek a mai olasz jogi irodalom hatásfokára.

Egyébként a tartalmas gyűjteményes munkákat a fasiszta jogi irodalma a múltban sem nélkülözte. Az 1930. évi első és az 1932. évi második korporatív tudományi kongresszus irományai (Atti del primo convegno di studi sindacali e corporativi, Roma, 1930. ; Atti del secondo convegno di studi sindacali e corporativi, Roma, 1932.) a kialakulóban levő korporatív állam irodalmának valóságos tárházai. A törvényhozás új szervével foglalkozó két gyűjtemény (La Camera dei Fasci e delle Corporazioni, a cura di Widar Cesarini Sforza, Firenze, 1937. ; La Camera dei Fasci e delle Corporazioni, diretta da Luigi Lojacono, Roma, 1939.) pedig a legújabb alkotmányreform összes elvi kérdéseit a legnevesebb alkotmányjogászok tollából tisztázta.

A korporatív tudományi kongresszusok mintegy alapvetései az ugyancsak a fasiszta jogi géniusz által kitermelt új jogágazatnak, amelyet Olaszországban korporatív jog (*diritto corporativo*) elnevezés alatt tárgyalnak és tanítanak. A korporatív jog azonban azóta is sokat fejlődött s maga a szindikális-korporatív rendszer is teljesnek csak az 1939. évi alkotmányreform óta mondható. Erről a mai — kiforrott és befejezett — korporatív rendszerről ad teljes képet az a gyűjteményes munka, mely

Giuseppe Chiarelli perugiai korporációs jogi professzor szerkesztésében a háború kitörése után 1940-ben jelent meg (*Trattato di diritto corporativo, diretto da Giuseppe Chiarelli, Milano, 1940.*). A hatkötetes munka első része a korporatív szervezettel (*L'organizzazione sindacale e corporativa*), a második része a gazdasági és munkaviszonyok korporatív rendjével (*La disciplina dei rapporti di lavoro e dei rapporti economici*), a harmadik része pedig a munkaügyi eljárással és a korporatív rend büntetőjogi védelmével (*Il processo del lavoro e la tutela penale dell'ordinamento corporativo*) foglalkozik. A bennük foglalt 16 tanulmányt a legnevesebb olasz közjogászok — mint *Giuseppe Chiarelli, Renato Balzarini, Giuliano Mazzoni, Antonio Uckmar, Widar Cesarini Sforza, Riccardo Del Giudice, Giuseppe Loschiavo, Raffaele Resta, Carlo Maria Jaccarino, Ferruccio Pergolesi, Giuseppe Petracone, Riva Sanseverino* — írták. Ezzel — a gazdasági élet közjogi rendjét tárgyaló — munkával és az egy évvel korábban közzétett — a gazdasági élet magánjogi rendjét ismertető — *Umberto Borsi* és *Ferruccio Pergolesi* professzorok által szerkesztett ötkötetes munkával (*Trattato di diritto del lavoro, Padova, 1939.*) az olasz jogtudósok a gazdasági élet egész jogterületét feldolgozták.

A fasiszta forradalom alkotó lendülete valamennyi tudományág művelésére serkentőleg hatott. Jó szolgálatot tett tehát a külföldi kulturális kapcsolatok ápolására hivatott intézet (*Istituto nazionale per le relazioni culturali con l'estero*), amikor a folyó évi berlini olasz könyvkiállítás alkalmából a fasiszmus húsz esztendejéhez fűződő, eredményekben gazdag tudományos munka könyvészeti adatait összegyűjtötte és közzétette. A *Bibliografie del ventennio* címen megjelent sorozat a tárgyunk szempontjából elsősorban említendő jogtudományon kívül a vallástudomány, a filozófia, a pedagógia, a történelem, a néprajz, a földrajz, az orvostudomány, a közgazdaság, a zeneművészet, a régészet, a a művészettörténet, a nyelvtudomány, a katonai tudományok, a szépirodalom, a természettudományok és a matematika fasiszta irodalmának könyvészeti adatait tartalmazza. Az egyes bibliográfiákat a megfelelő tudományágak neves tudósai vezetik be, akik a bevezetésben az irodalom állásáról általános képet adnak. A tizennyolc kötetet számláló sorozatból öt kötet foglalkozik a jogtudománnyal (*Il pensiero giuridico italiano, Roma, 1941.*). Az első kötet a jogbölcsezet, a jogtörténet, a római jog, a magánjog, a kereskedelmi jog, a tengeri és légi jog, és a polgári perjog bibliográfiáját adja. A második kötetben az anyagi és alaki büntető jog, a korporatív jog és munkajog, az alkotmányjog és a közigazgatási jog adataival találkozunk. A harmadik kötet az egyházi

jog, a nemzetközi jog, a mezőgazdasági jog és gyarmati jog anyagával foglalkozik. A negyedik kötet a politikai gazdaságtan, az ötödik pedig a pénzügytan és pénzügyi jog könyvészeti adatairól nyújt áttekintést. A jogtudomány bibliográfiáját a semmítőszék nagytekintélyű elnök *Mariano d'Amelio* előszava vezeti be. Az egyes jogágazatok anyagát csupa jónevű jogász állította össze, akik közül elég, ha *Giovanni Perticone, Pier Silverio Leicht, Pietro Calamandrei, Giuseppe Chiarelli* és *Emilio Crosa* neveit említjük meg. A már régóta érzett hézagot pótló sorozatban a fasiszta jog gazdag irodalmának teljes jegyzékét kapjuk.

Ugyancsak az IRCE kitűnő gondolata volt, hogy a fasiszta kormányzat alkotásait jeles szakemberek tollából származó monográfiák útján a bel- és külföldi érdeklődők elé tárja. A *Quaderni italiani* című kiadványok 302 füzetet felölelő tizenöt sorozat között oszlanak meg. Az egyes sorozatok a fasiszta forradalommal, a fasiszta állam szervezetével, a fasiszta nemzeti párttal, a fasiszta joggal, a fasiszta állam gazdasági és társadalmi rendjével, a fasizmus közegészségügyével, a népműveléssel, a fasiszta iskolákkal és főiskolákkal, a könyvtárakkal és kutatóintézetekkel, a fasiszta művészettel, a fasizmus kézművesiparával és mezőgazdaságával, a fasiszta kormányzat közmunkáival, közlekedés- és szállításpolitikájával és végül az olasz Afrikával foglalkoznak. Tárgyunk szempontjából különösen a kormányfő jogállásával, a párt és a szenátus alkotmányjogi szerepével, a fasiszta nagytanáccsal, a fasciók és korporációk kamarájával, a kormány rendeletalkotási jogával, a fasiszta állam közigazgatási és igazságszolgáltatási szervezetével, a közigazgatás jogszerűségének biztosítékaival, az államtanáccsal, a községekkel és tartományokkal, a félállami szervekkel, a magánjog különféle intézményeivel és a szindikális-korporatív rendszer kérdéseivel foglalkozó — nem kevesebb, mint hetvenhárom — füzetéről kell említést tennünk. A szerzők között *Giuseppe Bottai, Riccardo Del Giudice, Salvatore Messina, Carlo Alberto Biggini, Fernando Mezzasoma, Emilio Albertario, Guido Bortolotto, Michele La Torre, Raffaele Resta, Fulvio Maroi, Luigi Lojacono, Bruno Biagi* stb. neveivel találkozunk. A sorozat egyes füzetei német nyelven is megjelentek.

Végül a gazdag olasz irodalomban is hézagpótló jelentőségű az *Istituto Nazionale di Cultura Fascista* két előadásorozatáról készülő gyűjteményes kiadvány. Az egyik azokat az előadásokat öleli fel, melyeket Olaszország vezető jogászai a Mussolini-féle kódexek hatályba lépése alkalomával tartottak az intézet római központjában. A másik kiadvány az új Albániával foglalkozó előadásorozat anyagát tartalmazza. Ez

utóbbi gyűjtemény különösen érdekelni fogja mindazokat, akik a római birodalom kereteiben élő új Albánia korszerű állami berendezkedése iránt érdeklődnek.

III. Mussolini kódexeivel nemcsak az olaszországi, de az általános európai jogfejlődés is új korszakhoz érkezett. Az új olasz törvénykönyvekkel a Napoleon-féle kódexek nyomán európaszerte meghonosodott, individuális érdekeket szolgáló polgári jogot egy minden intézményében szociális tartalmú polgári jogrendszer váltotta fel. Feltehető, hogy éppen olyan szerteágazó hatással, mint egykoron a Code Napoleon kötetei. Éppen ezért fogadhatják örömmel Európa vezető jogászai az olasz királyi akadémiának azt az elhatározását, hogy a Volta-alapítvány ezidén esedékes tudományos nagygyűlését a fasiszta jog ismertetésének és megbeszélésének szenteli.

A X. Volta-összejövetel (*Convegno Volta*) értekezései az új politikai és társadalmi rend jogi kodifikációjának az új Európa minden államát érintő problémája körül csoportosulnak és a napirenden a következő címeken szerepelnek:

1. A polgári élet jogi berendezkedésének megújítása Európában. Az olasz megoldás.

2. A gazdaság testületi rendje és annak jogi forrásai.

3. A család. *a)* A családi jog fejlődése. *b)* A családi vagyon. *c)* A házasságonkívüli gyermekség. *d)* A gyámság és örökbefogadás. *e)* Az örököségi jog.

4. A munka. *a)* A vállalkozás és az üzem. *b)* A munkaviszonyok és új szociális tartalmuk. *c)* A szerzői jog és a feltaláló joga.

5. A tulajdon. *a)* Szociális kötelességek a magántulajdont illetően. *b)* Útmutatások a föld megművelését illetően (egységes művelés, kötelező termősítés, telepítés. *c)* Víz- és bányaművek államosítása.

6. A társaságok. *a)* A vagyon önkormányzata és a jogi személyiség. *b)* Társadalom, csoportok és egyesülések.

7. A kötelek. *a)* A kötelek magán- és kereskedelmi jogának egységesítése. *b)* Szociális ismérvek a kötelmi jogban.

8. A hajózási jog. A tenger-, folyam- és belvizi hajózás, valamint a légi forgalom jogának egysége és önállósága.

9. A törvényes magánjogvédelem. *a)* A per közjogi jellege. *b)* A per megszervezése. *c)* A munkabíró.

10. A szociális büntetőjogvédelem. *a)* Felelősség. A bűnöző személyisége és veszélyessége. *b)* Biztonsági intézkedések. *c)* Büntetőintézeti rend. *d)* Katonai büntetőjog.

11. Az új európai jog általános és közös alapelvei.

A Volta-összejövetelre 50 olasz és ugyanannyi külföldi jogtudós kapott meghívót. Hazai tudományos életünket *Magyary Zoltán* fogja képviselni, aki az új államberendezkedéseknek ma Európa vezető nemzetei részéről is egyik legelismertebb tudósa.

A Volta-kongresszus tárgysorozatából összehívásának célja világosan kitűnik. Róma a világ elé akarja tární törvényeit, hogy a történelem folyamán nem először Európa jogának korszerű megújítása felé utat mutasson.

IV. A mai olasz jogéletből ismertetett néhány esemény tanúsága szerint Olaszország szakított a mai időkben alig alkalmazható «inter arma silent leges» elvvel. Amennyire ártalmatlan szempont volt ez még a XIX. század statikus jogállamában is, éppen annyi veszéllyel járhat következetes alkalmazása a XX. század dinamikus cselekvő államában. A szükségszerű fejlődést a rendkívüli időkre hivatkozással a nemzet mérhetetlen kára nélkül nem lehet megakasztani oly korszakban, amelyben a rendkívüli viszonyok szinte állandósulni látszanak.

A fasiszta Itália példáját nem lehet eléggé kiemelni, hiszen nemzeti életünk korszerű fejlődésének egyik legnagyobb akadálya az a sokat hangoztatott tétel, hogy rendkívüli idők átfogó reformokra nem alkalmasak.

KARAY KÁLMÁN